

PRŮBĚH ŠKOLNÍHO ROKU NA ČESKÝCH OBEČNÝCH MENŠINOVÝCH ŠKOLÁCH V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU POHLEDEM DĚJIN KAŽDODENNOSTI

THE COURSE OF THE SCHOOL YEAR AT CZECH PRIMARY MINORITY SCHOOLS IN INTERWAR CZECHOSLOVAKIA FROM THE PERSPECTIVE OF THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE

MICHAL ŠIMÁNĚ

Abstrakt

Tématem studie je problematika českého menšinového školství v meziválečném Československu. Konkrétním cílem textu je popsat a interpretovat významné události a jevy, které doprovázely školní život na českých obecných menšinových školách v politickém okrese Ústí nad Labem v průběhu školního roku. Výzkum vychází z historiografického přístupu dějin každodennosti. Data byla získána studiem a analýzou archivních materiálů uložených v Archivu města Ústí nad Labem a Národním archivu v Praze a analýzou memoárů Emmi-Goldrun Schellberger uložených v Sudetoněmeckém institutu v Mnichově. Studie přináší ojedinělý pohled do každodenního života českých obecných menšinových škol. Ukazuje například okolnosti zahájení a závěru školního roku, průběh vyučovací hodiny, aktivit žáků během přestávek mezi vyučovacími hodinami a dalších jevů spojených se školním životem, které získané archivní materiály umožnily odhalit.

Klíčová slova

české obecné menšinové školy, školní rok, vyučování, první Československá republika, dějiny každodennosti, Ústí nad Labem

Abstract

This study examines Czech minority education in interwar Czechoslovakia. It aims to describe and interpret significant events and phenomena that accompanied school life at Czech primary minority schools in the political district of Ústí nad Labem during the school year. The present study is based on a historiographic approach to

the history of everyday life. The data were obtained by studying and analyzing archive materials deposited in the Archive of the City of Ústí nad Labem and the National Archive in Prague and also by analyzing the memoirs of Emmi-Goldrun Schellberger deposited at the Sudetenland Institute in Munich. This study brings unique insights into the everyday life of Czech primary minority schools. It shows, for example, the circumstances of the beginning and the end of the school year, the course of a lesson, the activities of pupils during breaks between lessons, and other phenomena related to school life which the archival materials were able to reveal.

Keywords

Czech primary minority schools, school year, teaching, First Czechoslovak Republic, history of everyday life, Ústí nad Labem

Úvod

Téma českého menšinového školství v období první Československé republiky představuje jeden z ne zcela probádaných historických jevů, které na našem území ovlivňovaly národní, kulturní a společenský vývoj. Ve své době se jednalo o zcela specifický typ škol, jejichž název ani neměl oporu v dobových legislativních dokumentech. Prozrazuje to například materiál z porady vedení Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO). Z materiálů je patrná jistá bezradnost úředníků.¹ Ti totiž nakonec stanovili, že: „bližší výklad pojmu menšinové školy podán nebude a že stanoviti, která škola je menšinová a která ne, bude ponecháno rozhodování od případu k případu“ (*Pojem „menšinová“ škola*, n. d.).

Vzhledem k nejednoznačnosti v používané terminologii se pojem menšinové školy od dob Rakouska-Uherska používal v praxi i publicistice pro školy, které vznikaly v oblastech, kde většinové obyvatelstvo mluvilo jiným jazykem, než jakým bylo vedeno vyučování na dané škole (Měchýř, 1996; Trapl, 2003). To platilo například nejen pro české školy vznikající v československém pohraničí², ale například i pro německé školy vznikající ve vnitrozemských ryze českých oblastech.

Nepřekvapí proto, že se jedná o problematiku, která je do určité míry značně specifická i pro odborné publikum, jež o ni mnoho zájmu neprojevuje. A to i přesto, že právě tyto školy v pohraničí tvořily budoucí základ

¹ Vedle jiných se porady účastnil jako viceprezident zemské školní rady v Praze například Jindřich Metelka, autor tzv. Metelkova zákona, podle kterého byly za první Československé republiky menšinové školy zřizovány a otevírány (více viz znění *Zákona č. 189, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vyciborávacích*, 1919).

² V období první Československé republiky osídlené převážně německy mluvícím obyvatelstvem.

budování československého školství po roce 1945, jak píše např. Kučerová (2012). To se koneckonců odráží i v současném stavu našeho poznání této problematiky. Jeho specifčnost ho totiž řadu let odkazovala pouze do strohých poznámek řady publikací pojednávajících o dějinách české pedagogiky a školství. Příkladem³ mohou být například texty Váni (1961), Somra (1987; 1983), Štveráka (1983), Kopáče (1971) či Váňové (1986) a řady dalších autorů, kde toto téma ve většině případů naplňuje sotva jednu stranu, ba i odstavec. Ucelenější základní souhrn této problematiky před rokem 1989 přináší jen dílo Kuzmina (1981), který k tématu ovšem přistoupil zcela netradičně tím, že kapitolu o českém menšinovém školství v období první republiky zpracoval pohledem historické statistiky. Určité oživení zájmu o toto téma tak přišlo až na začátku nového tisíciletí se studii Trapla (2003) či Walterové (2004) a zejména pak s texty Kaspera (2007; 2006) či Kaspera, Kasperové a Pánkové (2018). Obzvláště texty Kaspera pak přinášejí i nové poznatky, nicméně nikoliv v souvislosti s hlubším studiem českých menšinových škol, ale zejména ve spojení s tématy zaměřených na německou (reformní) meziválečnou pedagogiku na našem území.

Pohled do zahraniční literatury odhaluje obdobnou situaci jako v případě českých zdrojů. Vzhledem k historickému kontextu vývoje naší země během období první Československé republiky nepřekvapí, že toto téma je obsaženo zejména v odborných textech německých autorů⁴. Za zmínku v tomto směru stojí Keilovo dílo (1967)⁵, které je cenné zejména tím, že přináší informace

³ V této souvislosti je paradoxní, že jedněmi z mála publikací, které se touto problematikou zabývají detailněji, jsou prvorepublikové texty Kádnera (1931a; 1931b). Ty ovšem do tohoto stručného přehledu nezahrnuji, protože popisoval svou současnost. Ačkoliv se tedy dnes jedná o velice významný zdroj našeho poznání tématu českých menšinových škol, jeho text nelze brát jako historickou sondu do problematiky. Obdobně velice obsáhlým a důležitým zdrojem je i encyklopedické heslo Československé školství – Menšinové školství v Pedagogické encyklopedii Chlupa, Kubálka a Uhra (1938, s. 252–254), které ovšem lze také v podstatě považovat za soudobé téma.

⁴ Jedním z mála neněmeckých autorů zabývajících se kromě jiného i problematikou českých menšinových škol je americká autorka Zahra (2008), která ve svém díle přibližuje zejména konflikt mezi Čechy a Němci v oblasti školství a „zneužívání“ dětí obou stran jako „rukojmích“ v tomto boji.

⁵ Jedná se o rozsáhlou publikaci, která v souvislosti s nedostatkem relevantních zdrojů pro hlubší poznání studovaného tématu je jistě přínosem. Nicméně čtenář musí k tomuto dílu přistupovat velmi kriticky a obezřetně. Mezi řádky tohoto textu lze totiž sledovat určitý nacionalistický tón autora vůči ČSR. Podobně obezřetně je nutné přistupovat například i u paměti poslance Národního shromáždění za Německou národně socialistickou stranu dělnickou (DNSAP) Huga Simma (1968), jehož některé negativní postoje zejména vůči československým školským orgánům a československému školství obecně jsou ještě zřejmější.

související s činností prvorepublikového MŠANO ve prospěch českých menšinových škol, respektive v neprospěch německých škol. Dílo tak poskytuje pohled na problematiku českých menšinových škol z jiného úhlu pohledu, než poskytují publikace české provenience. Podobně významný je i odborný článek Reicha (1995). Autor se v něm totiž zaměřuje přímo na československé školství v období první republiky. Sleduje přitom dopady Metelkova zákona na německé školství a česko-německé vztahy.⁶

A právě Metelkův zákon, podle kterého byly zřizovány a otevírány i české obecné menšinové školy, je pro většinu jak českých, tak i zahraničních výše zmíněných publikací zcela signifikantní a tvoří jádro, kolem kterého se odvíjí obsah těchto textů. Pro většinu těchto prací je také společné, že autoři zkoumanou problematiku sledují v širším historickém a společenském měřítku, a to prostřednictvím tzv. tradičních metod historického výzkumu nebo na základě obsahové analýzy dobových periodik a legislativních norem (o zmiňovaných metodách více viz např. Disman, 2011; Hroch, 1985; Zounek & Šimáně, 2014; Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996). Stručně řečeno, řada těchto textů vychází z tzv. dějin velkých událostí, na problematiku nahlíží v makrohistorické perspektivě.

Makrohistorická perspektiva ovšem nemusí být jenom jedním možným přístupem ke zkoumání tohoto tématu. Při pohledu na problematiku českých obecných menšinových škol například pohledem dějin každodennosti se otevírají i zcela nová, dosud neprobádaná a pro některé čtenáře snad i „živější“ a tím pádem i zajímavější témata. Příkladem může být studie o českých obecných menšinových učitelích (Šimáně, 2014), která se zaměřuje na otázky související s příchodem učitelů do jazykově smíšené oblasti severních Čech, otázky týkající se jejich vzdělání a profesní kariéry, jejich pracovního času s důrazem na vybrané výzvy, kterým museli čelit v rámci vyučování. A v neposlední řadě i na otázku individuální prestiže daných učitelů. Následující studie zaměřená na průběh školního roku na českých obecných menšinových školách v politickém okrese Ústí nad Labem v období první Československé republiky v určité míře tuto předchozí studii rozšiřuje a doplňuje o pohled na dění ve škole během školního roku.

---

⁶ Obdobně jako v případech českých zdrojů jsou významným pramenem poznání českého menšinového školství i publikace německých autorů, kteří popisovali svou současnost. V tomto směru se jedná například o publikace a paměti Huga Simma (1930; 1968), paměti Aloise Tippelta (1969), Williama Goldbacha (1998) a dalších, jejichž texty jsou uloženy v Sudetoněmeckém institutu v Mnichově.

Přestože cílem tohoto textu je zachycení „jen“ jedné z mnoha historických mikrorovin širších otázek existence a fungování českých obecných menšinových škol v první Československé republice, neznamená to, že by se makrohistorická perspektiva měla odmítat. Ba naopak, jak koneckonců píše jeden z významných historiků dějin každodennosti Le Goff (1983), propojením obecného kontextu s vlastní každodenní praxí umožňuje zkoumané téma poznat velmi plasticky a z různých úhlů pohledu. A jak dále uvádí ve své publikaci Zounek, Šimáně a Knotová (2017), do určité míry případně korigovat „velké událostní dějiny“, či dokonce vyvrátit některá obecně přijímaná fakta. Z tohoto důvodu se v závěrečné diskusi snažím o zasazení některých dílčích výsledků této studie do širších souvislostí. A to nejen ve vztahu k obecnému fungování českých menšinových škol, ale i například s mnohem širšími souvislostmi česko-německých vztahů. Koneckonců české menšinové školy v období první republiky v pohraničních oblastech lze chápat i jako jeden z mnoha dílků složité mozaiky těchto vztahů.

Metodologie

Cílem této studie je popsat a interpretovat významné události a jevy, které doprovázely školní život na českých obecných menšinových školách v průběhu školního roku. Hlavní výzkumná otázka této studie se proto soustředí na to, jaké významné události a jevy doprovázely školní život českých obecných menšinových škol v průběhu školního roku během existence Československé republiky. Geograficky jsem zkoumání této otázky zúžil na politický okres Ústí nad Labem⁷, který v období první Československé republiky představoval jednu z významných česko-německých jazykově smíšených oblastí.⁸

Výzkum⁹ této problematiky je založen na historiografickém proudu označovaném jako dějiny každodennosti. Tento historiografický přístup, který se rozvíjel od druhé poloviny 20. století zejména v západní Evropě,

⁷ Politický okres Ústí nad Labem vznikl na základě říšského zákona z roku 1869 (*Verordnung des Ministers*, 1869). Podle zákona zahrnoval tento politický okres soudní okresy Ústí nad Labem a Chabařovice. Toto správní dělení platilo až do roku 1938, kdy se okresy staly součástí nacistické Německé říše.

⁸ V této souvislosti je třeba zdůraznit, že výzkum realizovaný v jiné oblasti, například v současném Jihomoravském kraji, by mohl přinést mírně odlišné výsledky. Například i z toho důvodu, že tato oblast byla historicky vždy religióznější než oblast v severním pohraničí našeho státu. Realizace těchto výzkumů tak může představovat určitou výzvu pro další badatele.

⁹ Výzkumná data prezentovaná v této studii byla získána v rámci výzkumu k disertační práci autora textu.

představuje určitý odklon od do té doby běžného přístupu ke zkoumání dějin. Namísto tzv. velkých událostí (jako byla například Velká francouzská revoluce), velkých panovníků, obecně významných osob či jevů, se historikové jako Lucien Febvre přiklánějí ke studiu životních osudů každodenního jednání těch, kteří často stáli za pozadím těchto událostí či jevů zcela anonymně, tedy obyčejných lidí (Stone, 1979; Zounek, Knotová, & Šimáně, 2015). Každodennost v tomto smyslu pak může být chápána jako extrémně široký rozsah aktivit obyčejných lidí (Lüdtke in Moran, 2004). Dějiny každodennosti se tedy snaží odhalit každodenní rutinní jednání jednotlivců či skupin obyčejných lidí. Tedy aktivit, které vedou k politickým či událostním dějinám, k makrohistorii (Eckert & Jones, 2002; Lenderová, Jiránek, & Macková, 2010). V souvislosti s tématem českých obecných menšinových škol jde tedy zejména o snahu proniknout do každodenního života těchto škol prostřednictvím poznání a pochopení jednání i názorů jednotlivých aktérů podílejících se na životě dané školy.

Podle Lenderové, Jiráňka a Mackové (2010) či Horáka (2014) lze v současné době dějiny každodennosti chápat i jako synonymum pro tzv. mikrohistorii¹⁰. Jinými slovy tímto pojmem se historikové snaží odlišit od makrohistorické perspektivy, tedy tzv. velkých událostních dějin a studovat daná témata tzv. pohledem zdola (Levi in Medick 2001; Sharp, 1991). Z hlediska tématu této studie tak mikrohistorik nezkoumá školy, ale přímo ve škole. To znamená, že historik pedagogiky se v tomto případě nezabývá např. tématem vývoje soustavy školství či určitého typu škol, ale zajímá se o vnitřní fungování (život) jednotlivých škol v této soustavě.

Základem výzkumu k této studii bylo získání relevantních zdrojů z dané doby, které by umožnilo poznat každodenní život českých obecných menšinových škol v souvislosti s průběhem školního roku. Těmi se staly archivní materiály získané studiem zejména v Archivu města Ústí nad Labem (AmUL), v Národním archivu v Praze a memoáry pamětníků. V této souvislosti zejména paměti bývalé žáčky jedné z ústeckých českých obecných menšinových škol Emmi-Goldrun Schellbergerové, které jsou uloženy v Sudetoněmeckém institutu v Mnichově v Německu. Z archivních pramenů jsem využil veškeré dostupné materiály vztahující se ke zkoumané problematice, které jsou uloženy v AmUL. Jedná se zejména o archivní fond Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem, který obsahuje například matriky

---

¹⁰ Původně historiografický přístup spojovaný zejména s italským historikem dějin každodennosti středověku Carlem Ginzburgem (více viz Ginzburg, 1993).

jednotlivých škol okresu, výnosy jednotlivých inspektorů působících v daném období v Ústí nad Labem osobní spisy učitelů menšinových škol aj. Dále jsem v této souvislosti získával data z fondů jednotlivých českých obecných menšinových škol a některých německých obecných škol Ústí nad Labem a okolí. Ty obsahují například kroniky škol, pamětní knihy, zápisy z konferencí, školních výborů, třídní katalogy aj. Obdobně jsem využil v textu i některé informace získané z fondu Ministerstva školství uloženého v Národním archivu v Praze.

Při studiu archivních materiálů jsem postupoval prostřednictvím tradičních metod historického výzkumu. V této souvislosti jsem využil zejména přímé a nepřímé metody a metody historicko-srovnávací (viz Zounek & Šimáně, 2014; Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996). K pramenům jsem ovšem přistupoval i pomocí tzv. mikroanalýzy, kterou lze charakterizovat jako sledování tzv. malých faktů, které v archivních pramenech bývají opomíjeny (Brooks, DeCorse, & Walton, 2008; Szijártó, 2002). V této souvislosti Lenderová, Jiránek a Macková (2010) píší o tzv. novém čtení pramenů, kdy je nutné tradiční historické prameny, jako např. papežské buly, mírové smlouvy a další prameny úřední povahy (v případě tohoto tématu například matriky škol, osobní spisy učitelů, školní kroniky aj.), podrobit novému pohledu či hledání „mezi řádky“. Například matriky škol prozrazují v tomto smyslu i „opomíjená fakta“ například o učitelích těchto škol, jejich aktivitách v rámci menšiny, vnitřním uspořádání škol, majetku škol apod. Spolu s dalšími prameny tak mohou poskytnout důležité a často nečekané informace i o problematice popisované v této studii. Podobně lze využít i drobných poznámek školních inspektorů z jejich inspekci atd.

Přestože jsem se snažil v rámci tohoto tématu využít veškeré mně dostupné materiály, rekonstrukce průběhu školního roku na českých obecných menšinových školách nemůže být úplná. Je to dáno povahou historického výzkumu, který je založen na dostupnosti relevantních zdrojů. Právě (ne) dostupnost relevantních zdrojů je základním kamenem každého historického výzkumu. Jinými slovy každý historický výzkum je limitován informacemi, které měl k danému tématu badatel k dispozici. Výjimkou v tomto směru nebyl ani výzkum zaměřený na průběh školního roku na českých obecných menšinových školách. Původní baterie specifických výzkumných otázek (příklady viz níže) během procházení dostupných archivních materiálů musela být nutně zredukována a přizpůsobena informacím, které byly z těchto zdrojů získány. Svou roli při výběru témat hrál i předpokládaný rozsah této studie, který nedovoluje věnovat se veškerým tématům do detailů a využít všechny shromážděné poznatky.

Svou pozornost jsem proto zaměřil na témata, která vzhledem k cíli tohoto textu považuji za zásadní. V rámci následujícího výkladu proto věnuji pozornost zejména tématům souvisejícím se zápisem do českých obecných

menšinových škol, okolnostem zahájení školního roku, dění ve vyučovací hodině a jiným aktivitám souvisejícím s vyučováním na těchto školách, až po okolnosti závěru školního roku a uvolnění žáků ze školy na letní prázdniny. Záměrně jsem nevěnoval pozornost například různým školním oslavám, ošacovacím či stravovacím akcím, zdravotním prohlídkám žáků a dalším obecně „marginálním“ a z mého pohledu méně zajímavým tématům. Přestože prameny k těmto tématům jsou k dispozici, do této studie jsem je nezahrnul z výše uvedeného důvodu a zároveň i s ohledem na určitou konzistenci celého textu. Absence relevantních zdrojů (informací) se ovšem negativně projevila u jiných témat, respektive otázek, které jsem si původně kladl a které by umožnily komplexnější proniknutí do dobové reality zkoumané problematiky. Příkladem mohou být následující otázky: *Jakým způsobem byly vyučovány jednotlivé předměty na těchto školách? Jak vypadala náboženská výuka? Zda a jakým způsobem se do školního života během roku zapojovali i rodiče žáků?* apod. Nedostatek informací také bohužel neumožnil v řadě případů tohoto textu proniknout do hloubky některých popisovaných témat. Jinými slovy, v těchto případech zůstaly prameny, které jsem měl možnost prostudovat, „němé“.

Zápis do školy a zahájení školního roku

Již během července a srpna, tedy před vlastním zahájením školního roku, učitelé českých obecných menšinových škol připravovali pro jednotlivé třídy rozvrhy výuky. Ty musely respektovat ideologický směr nového státu. V období Československé republiky stály v popředí výchovy a vzdělávání principy demokracie. Děti se tak ve škole měly dozvídat o tom, co je to demokracie, jaký je její obsah, jaké jsou její cíle a prostředky apod. (Hanzal, 1999).¹¹

V době přípravy rozvrhů docházelo také k zápisu dětí na jednotlivé školy. Například na české škole v Ústí nad Labem v prvních letech existence první republiky probíhal zápis dětí do školy vždy ke konci měsíce srpna. V pozdějším období zápis probíhal ke konci června (*Katalog a třídní kniha 1934/35; Konferenční protokol 1919–1924*). Přihláška k zápisu byla velmi prostá. Žádný formulář rodiče nevyplňovali, svou přihlášku napsali na jakýkoliv kus papíru v jednoduché formě (viz obrázek č. 1).

---

¹¹ Více k přípravě rozvrhů na českých obecných menšinových školách viz studie Šimáně (2014).

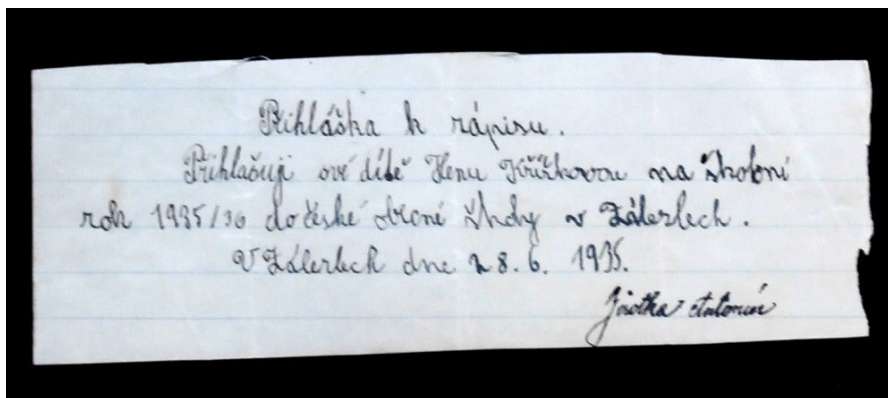
Zápis do českých obecných menšinových škol byl zajímavý i z jiného důvodu. Na první pohled překvapivě se do nich totiž hlásily i děti z ryze německých rodin. Dokladem mohou být informace jednoho z výnosu Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem. Podle této zprávy pocházelo třicet procent žáků na pětitřídní české obecné škole v Trmicích ze smíšených manželství a osm procent žáků z manželství zcela německých (*Výnosy 1927–1938*). Na některých školách docházelo dokonce ke kuriózním situacím, kdy počet německých dětí zcela převýšil počet dětí českých. Příkladem může být situace české školy v obci Zálezly ze školního roku 1936/1937, kdy školu navštěvovalo deset německých dětí a čtyři české (*Školní kronika 1928–1938*). Podobně i na české škole ve Varvažově, kde ve školním roce 1925/1926 bylo přihlášeno sedmnáct dětí z ryze německých rodin, dalších dvanáct dětí pocházelo z rodin smíšených, kde se hovořilo německy, a zbývajících šest žáků zápasilo s výslovností¹² (*Školní kronika 1925–1938*).

Důvody, které vedly německé rodiče k přihlášení dítěte do české školy, popisuje například Emmi-Goldrun Schellbergerová. Ta prvních pět let povinné školní docházky absolvovala na české obecné škole v Ústí nad Labem (Schellberger, 2001). Ve svých pamětech popisuje, že hlavním důvodem jejího přihlášení do české školy byla možnost naučit se českému jazyku. Její matka totiž věřila, že v budoucnu se jí znalost tohoto jazyka bude v těchto krajích hodit, zejména pokud se bude ucházet o místo ve státní sféře. Obdobné důvody jsou obsaženy i ve zprávách z některých školních kronik německých škol, které se vyjadřují k úbytku dětí na německých školách (viz *Schulchronik 1898–1925*; *Schulchronik 1919–1931*; *Schulchronik 1887/1938*).

Ve svém důsledku to již při zápisu do škol před začátkem školního roku také vedlo ke konstatování, že neznalost vyučovacího jazyka nově přihlášených německých dětí „bude vadit v jejich prospěchu a učitelé ve školní práci“ (*Školní kronika 1921/1935*, nestr.). Dopředu se tak předpokládalo, že němečtí žáci budou mít s výukou problémy, a zároveň že „nestihnou probrat veškerou látku“. „Zpoždění v látce“ poté učitelé doháněli například „na úkor hodin tělocviku“ či nepovinné výuky německého jazyka (*Konferenční protokol 1916–1919*).

¹² Důvod spatřovali učitelé v těchto případech i v mimoškolních stycích českých dětí s německými dětmi, kdy spolu hovořily německy (*Školní kronika 1921/1935*). Jak upozorňuje např. bývalý žák české menšinové školy Jiří Šosvald ve svých pamětech, nebylo navíc neobvyklé, že děti v běžné české řeči používaly řadu germanismů. Jako příklad tehdejšího vyjadřování, kterého se učitelé tolik hrozili, lze uvést následující věty: „Vždyť ještě naši rodičové chodili ze Šenprýznu na špacír do Ausika, v neděli na Ferdinandku a Hotovíz do Tyrmic nebo za tetou do Karbic. Ze špajzu si vzala knaka a šli do háfnu plajchovat tyštůchy nebo do Nestomic do kchýna“ (Šosvald, 1999, s. 99).

Začátek školního roku probíhal na českých obecných menšinových školách na Ústecku podobně. Děti přicházely do školy vždy první pracovní den v září.¹³ Ta při této příležitosti zahájila školní rok slavností. Jejím obsahem byly proslovy třídních učitelů ke svěřeným dětem o důležitosti školy pro vzdělání či o významu české školy v jazykově smíšeném prostředí. Děti se také seznamovaly s jednotlivými body kázeňského řádu. Na závěr slavnosti se dětem připomínal i význam T. G. Masaryka v souvislosti s jeho zásluhami o vznik samostatného československého státu. Tomu na úplném konci prvního vyučovacího dne byla provolána sláva a slavnost byla uzavřena zazpíváním obou národních hymen¹⁴ (viz *Konferenční protokol 1919–1924; Školní kronika 1921/1935*).

Obrázek 1

Přihláška k zápisu pro školní rok 1935/1936 do české školy v Dolních Zálezlech (převzato z Matriky českých škol 1927–1938, O–Z).

¹³ Výjimkou byl začátek školního roku 1918/1919. Důvodem byla rozsáhlá epidemie španělské chřipky, která zasáhla i Ústí nad Labem. Na některých školách bylo vyučováno značně nepravidelně například jen dva dny v týdnu. Pravidelná výuka začala až v průběhu měsíce ledna v roce 1919 (viz *Konferenční protokol 1916–1919*).

¹⁴ Ačkoliv během první Československé republiky existovala oficiálně pouze jedna státní hymna, skládala se z české sloky písně Kde domov můj a slovenské sloky písně Nad Tatrou sa blýská. Vedle české verze státní hymny existovala i oficiální verze s německým překladem obou zmiňovaných slok. Z kontextu pramene není jasné, zda se jednalo o československou a německou verzi státní hymny, či pisatel záznamu měl na mysli českou a slovenskou část národní hymny. Osobně se vzhledem ke kontextu klaním k druhé možnosti.

Vyučovací prostory

Zajímavou kapitolu v souvislosti s popisem průběhu školního roku tvoří i uspořádání vnitřních prostor českých obecných menšinových škol, se kterými se děti seznámily hned v první den příchodu do školy a kde pak trávily většinu dní v roce. U tohoto typu škol nebylo totiž zřídka jevem obtížné vyhledání aspoň trochu přijatelných vyučovacích prostor (k důvodům více viz např. Šimáně, 2010). Problémy spojené s vyhledáváním vhodných místností pro umístění českých škol totiž vedly v mnoha situacích k pronájmu prostor, které nevyhovovaly zákonným opatřením (*Matriky českých škol 1927–1938, B–M; Matriky českých škol 1927–1938, O–Z*). Po získání vhodných místností pro školy proto v mnohých případech docházelo k nutným stavebním úpravám. Jak vypadalo vnitřní uspořádání škol v nabytých prostorách, prozrazují zejména matriky jednotlivých škol. Ty kromě jiného obsahují náčrtky celé školní budovy včetně jejího vnitřního uspořádání i konkrétní data o počtu učeben, jejich velikosti apod. Na základě těchto pramenů je dále možné rekonstruovat i některé problémy, se kterými se školy musely v rámci získaných místností potýkat.

Například česká obecná škola v Neštěmicích, která se dělila o školní budovu s dalšími dvěma německými školami, měla v roce 1931 k dispozici celé druhé patro této budovy. To ovšem muselo být rozděleno příčkami do čtyř učeben, kde probíhala výuka pro celkem 141 dětí. Vzhledem k nedostatečným prostorům byl například učitelský kabinet zřízen provizorně z prken na půdě a byt řídícího učitele se nacházel zcela mimo tuto budovu (*Matriky českých škol 1927–1938, B–M*).

Lepší situace panovala ve stejné době na české škole v Trmicích, která měla pro sebe celou budovu. Školu ve školním roce 1931/1932 navštěvovalo 255 dětí. V budově školy se nacházelo sedm učeben, tři kabiny, jedna sborovna a jedna ředitelna s archivem školy. Škola měla k dispozici pro řídícího učitele i byt o třech místnostech, kuchyňku s příslušenstvím a byt pro školníka (*Matriky českých škol 1927–1938, O–Z*). Problémem byla ovšem velikost jednotlivých tříd¹⁵. Například do druhé třídy této školy ve školním roce 1930/1931 bylo vtěsnáno 22 dvoumístných školních lavic, ve kterých sedělo celkem 42 dětí. Na žáka připadal prostor o velikosti necelého metru čtverečního. Třída byla konkrétně v tomto případě uspořádána tak, že „lavice jsou posunuty až ku zadní stěně a vpředu ponechána ulička 70 cm široká před stupněm a stolem“ (*Výnosy 1927–1938, nestr.*). V žádosti o zřízení pobočky¹⁶ pro tuto třídu řídící učitel této školy Antonín Jasan navíc upozorňoval, že

¹⁵ Konkrétní velikost tříd byla 9 metrů na délku, 6,5 metrů na šířku a 3,5 metrů na výšku (*Výnosy 1927–1938*).

¹⁶ Paralelní třídy.

toto uspořádání třídy nepostačuje pro volný pohyb žáků ani učitelů a „tím méně pak pro případ potřeby rychlého vyprázdnění učebny“ například v případě požáru (*Výnosy 1927–1938*, nestr.).

Detailnější obraz toho, jak to v těchto třídách vypadalo, písemné prameny neposkytují. Obraz této problematiky mohou dokreslit dobové fotografie třídních učeben. Přestože nebyly pořízeny za účelem dokumentace podoby učebny, ale jako památeční třídní foto¹⁷, poskytují zajímavé informace. Například jako fotografie ze školní třídy české školy v Neštěmicích pořízená ve školním roce 1927/1928 (obrázek 2). Na první pohled zaujmou školní trojmístné lavice, které vyplňují celou třídu, a absence jakéhokoliv jiného nábytku¹⁸ kromě věšáku na šaty v levé části fotografie. Fotografie této třídy je tak v tomto případě ojedinělým dokladem neuspokojivého uspořádání třídy způsobeného velkým počtem žáků. Škola jednoduše řečeno kapacitně již pro množství žáků, kteří školu navštěvovali, nevyhovovala.

Obrázek 2

Fotografie II. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1927/1928 (převzato ze Školní kroniky 1919–1933).

¹⁷ Dá se předpokládat, že třídy byly při této příležitosti upraveny.

¹⁸ Pokud se nenacházel na místě, které není na fotografii zachyceno. Podle jiných pramenů součástí tříd býval stůl a židle pro učitele, často skříň, kam byly ukládány vyučovací pomůcky, dále umyvadlo, tabule, kamna ad. (podrobněji viz *Matriky českých škol*, B–M; *Matriky českých škol*, O–Z aj.).

Popisovaná situace nebyla na ústeckých českých školách řídkým jevem. Při procházení archivních materiálů z jiných škol se totiž objevují podobné číselné údaje o velikosti tříd a počtech žáků, stejně tak i výpočtu prostoru pro jednoho žáka či žádosti o rozšíření stávajícího počtu tříd. MŠANO však těmto žádostem nevycházelo vstříc. Zdůvodňovalo to nedostatkem financí pro další pronájem vhodných vyučovacích místností. Naopak dokonce během následujících let v období hospodářské krize žádalo školy o slučování jednotlivých tříd (*Výnosy 1927–1938*).

České školy, které vznikaly v místech s menším zastoupením českého obyvatelstva, a tedy i menšího počtu školou povinných dětí, v tomto směru vykazují určitou výhodu. Objevují se u nich ovšem jiné problémy. Například česká škola ve Stebně měla v budově místní německé školy v pronájmu jednu samostatnou učebnu pro 11 žáků, samostatný kabinet a byt pro řídícího učitele, který se skládal ze dvou pokojů a kuchyňky. Hlavní nevýhodou této školy tak byl fakt, že do školy nebyla zavedena voda, pro kterou se muselo chodit do obecní pumpy, a jediná toaleta společná pro celou budovu nebyla splachovací (*Matriky českých škol 1927–1938, O–Z*).

Obdobná situace panovala například i na české škole v Povrlech, kterou v roce 1936/1937 navštěvovalo 13 žáků. Tato škola disponovala jednou třídou, kabinetem, jednopokojovým bytem s kuchyňkou pro řídícího učitele školy a školní zahradou. Škola navíc disponovala třemi splachovacími toaletami, jedním soukromým pro učitele a dvěma, které sloužily zvláště pro dívky a zvláště pro chlapce. Jediným problémem byla pouze nutnost vytápět školu za pomoci železných kamen. Škole chybělo ústřední vytápění (*Matriky českých škol 1927–1938, O–Z*).

Stěhování do nově postavených školních budov na přelomu 20. a 30. let 20. století znamenalo pro české obecné menšinové školy výrazné zlepšení.¹⁹ Svědčí o tom i přestěhování české školy z Ústí nad Labem. Tato škola se přestěhovala z původních prostorů na Solní ulici do nové školní budovy na Ohnsorgově ulici v roce 1930. O budovu se přitom dělila s místní českou měšťanskou školou. Informace z matriky české obecné školy v Ústí nad Labem prozrazují, že tato škola disponovala ve školním roce 1930/1931 dostačujícím počtem 10 učeben se zcela vyhovujícím zařízením, dále jedním velkým kabinetem dostačujícím pro všechny učitele, tělocvičnou, venkovním hřištěm či vlastní ředitelnu a sborovnou. Součástí školy byly i šatny pro žáky.

¹⁹ Tedy těsně předtím, než se projevíly důsledky celosvětové hospodářské krize, která na území Československa došla oproti jiným zemím s určitým zpožděním a postihla nejvíce zejména právě pohraniční oblasti (více viz např. Jakubec, 1999; Kárník, 2002).

Každá třída přitom měla svou vlastní šatnu, které se nacházely na chodbách a byly odděleny mříží. V každém oddíle budovy se nacházela i jedna splachovací toaleta pro dívky a jedna pro chlapce. Ve škole se rovněž nacházel byt pro řídícího učitele školy. Ten se skládal ze tří pokojů s příslušenstvím a kuchyňky. Do školy byl zaveden vodovod a ústřední vytápění (*Matriky českých škol 1927–1938, O–Z*).

Ve srovnání s předchozím umístěním²⁰ či s některými jinými českými školami na Ústecku se v této době jednalo z hlediska jejího vnitřního uspořádání již o zcela moderně vybavenou školu.²¹ Podobným způsobem došlo v těchto letech k přestěhování českých škol do nových školních budov ještě v Chabařovicích, Krásném Březně, Neštěmicích, Řehlovicích, na Střekově, v Trmicích a ve Velkém Březně (*Kronika školní; Matriky českých škol 1927–1938, O–Z; Pamětní kniha založená u příležitosti; Školní kronika 1920–1938*). Nicméně pro mnoho jiných českých škol na Ústecku (zejména v obcích s menším zastoupením českého obyvatelstva) se situace nezměnila. Do konce první republiky tak žáci a učitelé zůstávali často v provizorním umístění. To ovšem nemuselo nutně představovat ve všech případech katastrofu, jak dokazuje například případ české školy v Povrlech.

Během školního roku

Rozvrh hodin české obecné menšinové školy v Tisé (tabulka 1) prozrazuje, že žáci této školy byli při výuce rozděleni do tří oddělení. Výuka byla celodenní a rozdělena polední přestávkou na oběd. Ranní vyučování začínalo o osmé hodině a zpravidla končilo v jedenáct hodin dopoledne. Odpolední vyučování začínalo v jednu hodinu odpoledne a končilo o druhé či třetí

²⁰ V původní školní budově měla škola k dispozici nejvíce čtyři učebny pro svou potřebu. Škola nedisponovala bytem pro řídícího učitele, šatnami pro žáky ani vlastní tělocvičnou. O tu se dělila s německou školou. Podobně neměla k dispozici ani sborovnu a ředitelnu. Na škole se topilo pouze prostřednictvím železných kamen (srov. *Matriky českých škol, O–Z*).

²¹ Škola nově disponovala 10 učebnami s dostatečným množstvím nábytku, ústředním topením, naturálními byty pro řídícího učitele a školníka, ředitelnu, sborovnu (kabinem) pro učitele (zhruba 90 m²) s oddělením pro vyučovací pomůcky, šatnami pro každou třídu zvlášť, hřištěm, zahradou, místností pro školní knihovnu, toaletami zvlášť pro dívky a chlapce, vodovodem, elektrickým osvětlením (*Matriky českých škol, O–Z*). Škola byla dále vybavena například i rádiem, nicméně, jak dále prozrazují prameny, škola nedisponovala například žádnými laboratořemi, kreslírnu, dílnami pro ruční práce, kolárnou, aulou, školní kuchyní a jídelnou atd. (tamtéž).

hodině odpoledne. Jako volný (prázdný) den byl v tomto školním roce vybrán čtvrtek. Tedy vyučovalo se od pondělí do středy a poté v pátek a v sobotu. Toto prostorové a časové uspořádání výuky se ovšem na jednotlivých českých školách lišilo. Záleželo na konkrétních podmínkách panujících v obci, kde škola fungovala. Zejména na počtu školou povinných dětí, které do školy byly přihlášeny, a na umístění školy. Pokud škola vznikala v menší obci pro několik dětí, často jí byla pronajata pouze jedna či dvě místnosti pro výuku. Rozvrh hodin byl poté uspořádán podobně jako v případě české školy v Tisé. V jedné místnosti vzniklo několik oddělení, do kterých byly děti rozděleny podle svých vědomostí. Ve školách ve větších obcích, jako bylo Ústí nad Labem, Předlice, Trmice, Neštětice či Krásné Březno, vznikaly již samostatné třídy. V některých případech i paralelní. Nevznikala tak potřeba dělit třídu dále ještě na několik oddělení (*Třídní katalog I. třídy 1918/19*).

Tabulka 1

Rozvrh hodin jednotřídní české obecní menšinové školy v Tisé z roku 1933

		8–9	9–10	10–11	11–12	12–13	13–14	14–15	15–16
Pondělí	I.	Prvouka	Jazykové vyučování	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	
	II.		Mluvnice	Počty	–	–	Čtení		
	III.	Sloh			–	–			
Úterý	I.	Jazykové vyučování	Počty	–	–	–	Prvouka	–	–
	II.	Mluvnice		Čtení-psaní	–	–		–	–
	III.			Vlastivěda	–	–	Kreslení	Ruční práce výchovné	
Středa	I.	Prvouka	Jazykové vyučování	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	Zpěv
	II.		Mluvnice	–	–	–	Čtení		
	III.	Občanská nauka		Vlastivěda	–	–			
Čtvrtek	I.				–	–			
	II.				–	–			
	III.				–	–			
Pátek	I.	Prvouka	Počty	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	–
	II.			Čtení-psaní	–	–	Čtení		
	III.	Vlastivěda		Psaní	–	–			
Sobota	I.	Jazykové vyučování	Počty	–	–	–	Prvouka	Zpěv	–
	II.	Mluvnice		–	–	–			
	III.			Vlastivěda	–	–	Kreslení		

Zdroj: Tisá – zřízení české menšinové školy

Ani začátek výuky nebyl striktně nastaven na osmou hodinu. Například česká škola v Neštěmicích v zimních měsících začátek výuky posouvala na půl devátou.²² Hlavním důvodem byly dlouhotrvající ranní mlhy v labském údolí, ve kterém se škola nacházela. Posunutím začátku vyučování si vedení této školy slibovalo menší spotřebu umělého osvětlení, šetření zraku žáků či jejich menší únavu během vyučování. Posun také podle vedení školy umožňoval dětem strávit více času s rodiči a určitou bezpečnost zejména přespolních dětí při jejich docházce do školy. Nemusely totiž chodit za šera (*Zápisy z konferencí 1922–1933*).

Začátek vyučovacího dne začínal samozřejmě příchodem žáků do třídy. Ti se posadili do lavic na základě zasedacího pořádku, který vytvořil učitel na začátku školního roku. Ten sestavoval zejména na základě síly zraku a sluchu žáků (*Zápisy z konferencí 1922–1933*). Nebylo to ovšem pravidlo. Dokládají to například vzpomínky bývalé německé žačky české školy v Ústí nad Labem paní Schellbergerové (Schellberger, 2001), která uvádí, že v první třídě byla posazena do tzv. lavice hanby vedle dvou hochů, kteří zaostávali v látce. Důvodem jejího přesazení byla její neschopnost porozumět českému výkladu učitele. Děti byly tedy rozsazovány i na základě svých vědomostí.

Poté co se děti usadily a učitel přišel do třídy, žáci na pokyn učitele zazpívali krátkou píseň, která měla zajistit klid a pozornost žáků. Krátká píseň v tomto případě nahrazovala modlitbu, jež byla každodenní součástí na obecných školách v období Rakouska-Uherska (*Konferenční protokol 1916–1919*). Prameny ovšem neprozrazují, zda tomu bylo ve všech třídách na všech školách po celé období první republiky.

Po tomto úvodu hodiny následovalo zjišťování nepřítomných žáků. Učitel postupně vyvolával jména jednotlivých žáků třídy a údaje zapisoval do třídní knihy (viz *Katalog 1. třídy 1918/1919*; *Konferenční protokol 1934/1948*; *Třídní kniha I. třídy 1923/24*). Pokud někdo ze žáků chyběl, byla mu zapsána zameškaná hodina. Školní docházka se přísně kontrolovala. Jestliže žák přišel do školy pozdě, musel se řádně ústně, případně i písemně omluvit. Při opakování pozdního příchodu musel být omluven již rodiči či jeho zákonnými zástupci (*Konferenční protokol 1934/1948*). Důvody opožděného příchodu dětí do škol byly různé. Školní kronika české školy v Zálezlech například uvádí,

²² Ve školním roce 1928/1929 dokonce výuka na českých školách na Ústecku delší dobu vůbec neprobíhala. Důvodem byly silné mrazy, které dosahovaly kolem -30 °C. Tyto teploty způsobily jednak onemocnění velkého množství dětí, jednak neumožňovaly vytopit třídy na přijatelnou teplotu, případně školy neměly dostatek uhlí na otop (viz *Školní kronika 1921/1935*).

že dětem byla včasná docházka do školy znemožňována dětmi z německé školy, které je po cestě bily (*Školní kronika 1928–1938*). Svou roli hrálo i počasí a délka strávená na cestě do školy. Ta mohla u některých žáků trvat i hodinu a v případě nepříznivého počasí se tak mohla protáhnout.

Učitelé samozřejmě řešili i důvody dlouhodobé absence. Řada z nich byla způsobena onemocněním žáků, ale byly i jiné příčiny. Mnohé z nich byly odůvodnitelné, například pokousání psem či nutnost starat se o domácnost a mladší sestru po dobu hospitalizace matky žáka (*Zápisy z konferencí 1922–1933*). Mnohé z absencí ovšem byly ryzím záškoláctvím, které učitelé nazývali potulkou či touláním se. Zkušenost s potulkou měla i paní Schellbergerová (Schellberger, 2001), která se ve třetí třídě jednoho dne rozhodla do školy nejít kvůli „nevysvětlitelnému“ strachu. Za školu chodila několik dnů. Většinou se toulala v okolí klíšského lesa (dnešní Střížovický vrch) nebo chodila do Krásného Března k labskému přístavu, kde se kochala pohledem na místní vlečné čluny. Do školy se vrátila až poté, co si učitelka pozvala jejího otce. Její spolužačka ji totiž viděla při své cestě do školy a nahlásila to. Jako důvod svého záškoláctví uvedla přání navštěvovat německou školu místo české.

V jiných případech byly důvody záškoláctví dány i sociální situací českých rodin. Děti místo školy vypomáhaly rozličnými způsoby svým rodičům. Například žák neštěmické školy Augustýn Jarý místo školy plnil úkol od otce, který ho poslal nabrousit sekeru (kterou z dalšího kontextu poznámky z archivního pramene otec potřeboval, aby se zbavil starých cihel od zbytků malty pro jejich nové použití). Žákyni, kterou za ním učitel poslal, protože ho viděl z okna školy procházet kolem školní budovy, vysloveně odpověděl: „Dříve cihly, pak škola“ (*Zápisy z konferencí 1922–1933*). Neomluvená absence ovšem byla i problémem rodičů. Pokud rodiče neuposlechli upomínání učitelů, byla celá záležitost předávána k prošetření okresnímu úřadu (viz *Konferenční protokol 1934/1948*).

Po zjištění počtu nepřítomných žáků učitel zapsal do třídní knihy látku, kterou ve třídě danou hodinu měl probírat. K výuce přitom mohl využít řadu pomůcek. Paní Schellbergerová (Schellberger, 2001) vzpomíná, že ke každodennímu životu ve škole patřila břidlicová tabule, houba na tabuli, hadřík, písátko s kalamárem a slabikář. Učitel měl k dispozici i řadu dalších pomůcek, jako byly kreslicí listy, náčrtníkové listy²³, pera, gumy, tužky, násadky na pera, pastelky ve dřevě, vodové barvy, pravítka, přírodní a barevný papír, podložky ke kreslení, štetce, misky, kružítko atd. Děti navíc mohly využívat

²³ Speciální druh papíru vhodný pro malování tužkou, křídou či uhlem.

učebnice. Ty se každý rok zapůjčovaly. Žáci k nim museli být šetrní. Učitel měl dbát na to, aby knihy byly obaleny papírem, a průběžně během roku kontroloval jejich stav. Za poškození či ztrátu byl zodpovědný vypůjčovatel. Většina těchto materiálů byla totiž placena ze státního rozpočtu za spolufinancování obcí (viz *Konferenční protokol 1934/1948; Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, O–V*).

Na některých školách využívali učitelé ve výuce i dobové moderní technologie, jako bylo rádio. Například v roce 1935 česká škola v Ústí nad Labem zakoupila prostřednictvím darovaných peněz od inspektorátu českých menšinových škol, rodičovského sdružení této školy a místního školního výboru přijímač „Telefunken“²⁴. Ten byl umístěn do skříně v ředitelské pracovně, kterou vyrobil školník Jaroslav Slabý. Z ředitelny pak bylo rádio vedeno do amplicónů v osmi třídách (*Školní kronika 1921/1935*). Učitelé ho využívali pravidelně v pondělí v čase mezi 10:15 do 10:40, kdy byla vysílána relace pro „dolní“ stupeň, a v pátek od 10:30 do 11:00, kdy poslouchal „střední“ stupeň. Ve velké oblibě u mladších dětí byl kurz vyučování zpěvu profesora Ambrože. Poslouchaly se i význačné reportáže ze současného života či proslovy předních politiků jako ministra školství Ivana Déřera²⁵, Jana Krčmáře, Emila Frankeho či T. G. Masaryka²⁶ (*Školní kronika české obecné školy; Školní kronika 1921/1935; Školní kronika 1933/1952*).²⁷

Po konci vyučovací hodiny, která trvala čtyřicet pět minut, následovala přestávka. Během ní děti nesměly opouštět školní budovu ani navštěvovat žáky v jiných třídách. Pouze o hlavní přestávce²⁸ se děti z různých tříd mohly setkat na společných procházkách (*Zápisy z konferencí 1922–1933*). Přestávky se stávaly i příležitostmi pro aktivity, které odporovaly kázeňskému řádu. Oblíbenou hrou, kterou se děti o přestávkách bavily, byla například tzv. hra na babu (Schellberger, 2001). Po skončení přestávky opět přišel do třídy učitel a začala nová vyučovací hodina.

²⁴ Cena aparátu není uvedena.

²⁵ Ivan Déřer zahájil vůbec první vysílání školního rozhlasu dne 19. prosince 1930 (*Školní kronika české obecné školy*).

²⁶ T. G. Masaryk poprvé přímo ke školním dětem promluvil dne 18. března roku 1932 (*Školní kronika české obecné školy*).

²⁷ V repertoáru rozhlasu byly i různé československé národní písně, loutkové divadlo (např. Pernikář a komínček), skladby autorů vážné hudby (zejména českých autorů A. Dvořáka, B. Smetany, J. Suka), dobrodružná vyprávění (např. od E. Štorcha) či výchovné a naučné pořady (např. Hygiena a čistota, Péče o zdraví a chrup, Ochrana lesů, Na pomoc slabším, Výroba cukru, Historie Slovenska apod.). Více viz *Programy relací*.

²⁸ Praměny neobsahují informace, mezi kterými vyučovacími hodinami se tato přestávka nacházela.

Školní vycházky a výlety jako součást výuky

Součástí výuky během školního roku byly i poznávací vycházky a výlety. Podle učitelky Marie Vovsíkové:

Vycházka do přírody má být nejideálnějším výkvetem nenuceného a přirozeného vyučování školního ... Příroda má je (dítě) vraceti nejen rozumu a víře, ale má sdílet s ním své starosti a bědy, radosti a ušlechtilé hnutí, by k ní utéci se mohlo před všedností žití. Z přírody čerpatí má sílu pro svéráznou svou individualitu... (*Konferenční protokol 1919–1924*).

Během těchto vycházek si žáci měli osvojovat i české názvy jednotlivých květin. Ty navíc měli sbírat a ukládat do lahviček s příslušným jménem (*Zápisy z konferencí 1922–1933*). Podporou výuky byly i poznávací výlety. Ty se konaly během 20. let 20. století poměrně do vzdálených destinací, jako byla Praha. Častěji výlety směřovaly ovšem do blízkého okolí, tedy oblasti Českého středohoří a Česko-saského Švýcarska. Děti tak navštěvovaly prostřednictvím parníků a železnice místa v Hřensku či v Roudnici nad Labem, odkud putovaly na horu Říp, přemyslovský pomník ve Stadicích, hrad Střekov a Kamýk, Máchův hrob či město Litoměřice, nebo dokonce i pivovar ve Velkém Březně. Vedle toho se účastnily řady výstav a exkurzí. Například Výstavy ryb, plazů a obojživelníků, která se konala ve 20. letech 20. století v Ústí nad Labem, či exkurze do skláren a brusíren v Boru (viz *Konferenční protokol 1919–1924; Školní kronika 1921/1935*).

Během hospodářské krize ve 30. letech 20. století došlo i na omezení školních výletů kvůli nedostatku financí. Učitelé proto volili místa, která byla v blízkosti škol, aby byly náklady na tyto výlety, co nejnižší. O výrazném šetření peněz na výlety svědčí i následující zpráva ze školní kroniky české školy v Předlicích: „1. a 2. třída se musela spokojit s koupáním, 3., 4. a 5. třída podnikly celodenní výlet 12. června na letiště u Přestanova, spojený s prohlídkou letadel, a na památné bojiště z r. 1813 u Chlumu“ (*Školní kronika 1933/1952*).

Do otázek konání výletů zasáhly ovšem i politické události 30. let 20. století. Po vítězství Sudetoněmecké strany²⁹ v parlamentních volbách v roce 1935 například přišlo ze MŠANO doporučení, aby v této době školy nepodnikaly po okolí v jazykově smíšených oblastech žádné výlety z důvodu bezpečnosti (*Zápisy ze schůzí českého místního školního výboru 1932–1936*). Další omezení v průběhu 30. letech 20. století pro školní výlety vyplynula například i po

²⁹ Sudetoněmecká strana (SDP) byla německá nacionalistická politická strana působící v Československu během první republiky. Zakladatel byl Konrad Henlein. Zpočátku byla jako cíl strany deklarována snaha o sjednocení sudetských Němců na území ČSR v jeden celek. Od roku 1937 pak cílem strany bylo odtržení sudetských oblastí a jejich připojení k nacistickému Německu (více o politice strany i osobě Konrada Henleina viz např. Gebel, 2018).

zkušenostech s tragickou nehodou rakvických dětí, které při školním výletě utonuly v rozvodněné řece Dyji, což vyvolalo pozornost nejen v tehdejší Československu (*Pobřeh dětí utonulých při výletu*, n. d.).

Školní vycházky a výlety v případě českých škol na Ústecku tak jako tak představovaly možnost, jak dětem v relativně zábavné formě představit místa české historie či je seznámit s českým názvoslovím z různých vědních oborů (zejména biologie). U dětí se tak posiloval pocit sounáležitosti s československým státem. Zároveň ovšem tyto výlety podle dobových představ mohly být i zdrojem problémů či konfliktů s německým obyvatelstvem.

Kázeň a tresty

Důležitou otázkou bylo i udržení kázně ve školní třídě. Paní Schellbergerová (Schellberger, 2001) vzpomíná ve svých pamětech, že během vyučování žáci museli mít ruce založeny za zády. Nebylo dovoleno s nimi cokoliv podnikat. Pokud došlo k porušení této kázně, přišel trest v podobě švihnutí prutem přes prsty, které však nebylo moc bolestivé. V této souvislosti je potřeba zmínit, že tělesné tresty byly zrušeny již Hasnerovým zákonem (*Zákon č. 62, o pravidlech vyučování ve školách obecných*, 1869) v období Rakouska-Uherska. Nicméně že i v období první Československé republiky byly dále učiteli využívány, svědčí kromě jiného následující vzpomínka z pamětí Schellbergerové (Schellberger, 2001). Ta jako žákyně čtvrté třídy české obecné školy v Ústí nad Labem byla svědkem toho, jak o přestávce při „hře na babu“ jedna z nejlepších žákyň třídy rozbila nechtěně skleněnou vitrínu. Učitelka ji následně potrestala tak, že si musela přede všemi lehnout napříč na přední lavici, kde nemilosrdně dostala několik ran „rákoskou přes zadek“. Zajímavostí je, že učitelka za to nebyla nikým postižena.

Výraznější přečiny žáků byly ovšem trestány zhoršenou známkou z mravů. Jednalo se například o malování oplzlých obrazů po zdech školy, nadávání a praní se ve třídě či za nedůsledné nošení domácích úkolů. Sníženou známkou z mravů byly trestány i skutky žáků, které provedli mimo školní vyučování. Mezi ně patřilo například ničení osení a veřejného majetku, strhávání plakátů a vývěsních tabulí, týrání zvířat, vulgární vyjadřování na veřejnosti, drzé a sprosté vystupování vůči dospělým osobám, krádež ovoce, lámání stromů, lhaní atd. (*Konferenční protokol 1934/1948; Zápis z konferencí 1922–1933*).

V nejzazším případě hrozilo žákovi vynětí z rodinné péče a předání do některého z polepšovacích ústavů, jako například v případě žáka třetí třídy české školy v Neštěmčích Václava Duhy. Ten byl za své chování potrestán čtvrtým stupněm z „mravů“ za to, že mimo školu nadával dospělým osobám „do kurev“, plival na cikánku, nadával spolužákům, kradl a byl „úžasně drzý“. Protože se jeho chování nelepšilo, vedení školy navrhlo jeho poslání do „polepšovny“ (*Zápis z konferencí 1922–1933*). Jak celá událost dopadla, ovšem prameny již neprozrazují.

Závěr školního roku

Konec školního roku probíhal podobně jako při jeho začátku ve slavnostní atmosféře. Žáci se poslední pracovní den v červnu shromáždili ve svých třídách, kde k nim jejich učitelé měli proslovy. Ty se týkaly, podobně jako při zahájení školního roku, významu vzdělávání a české školy v pohraničí. Vzpomínán byl i Husův význam jako předeslání k blížícímu se 6. červenci. Slavnostní konec byl doprovázen přednesem vlasteneckých básní a zpíváním národních hymen. Na úplný konec učitel rozdal žákům školní zprávy (vysvědčení) a žáky pustil ze školy na letní prázdniny³⁰ (*Konferenční protokol 1916–1919*).

Žáci přitom ze školy nemuseli odcházet nešťastní ze svých získaných známek, protože učitelé v rámci hodnocení zohledňovali jejich jazykové schopnosti i jejich sociálně-ekonomické postavení. Dokladem je i následující zpráva:

Prospěch v 1. p. r. (postupném ročníku, pozn. autora) se třídí pouze jednou známkou. Žáci, kteří nejsou schopni vyučovacího jazyka, netřídí se v obč. nauce, vyuč. jazyce, prvouce a vlastivědě. V těchto předmětech se místo známky napíše poznámka: „Pro neznalost vyučovacího jazyka netříděn.“ Vnější úprava se třídí od 4. p. r. a o známce rozhodují všichni učitelé, v jejichž předmětech se konají písemné práce. Při třídění prospěchu se bude přihlížet k sociálním a hospodářským poměrům dětí (*Konferenční protokol 1934/1948*).

Určitou nervozitou tak mohli trpět pouze ti žáci, kteří dosáhli prvních pěti ročníků povinné školní docházky a čekali, zda budou moci postoupit z obecné školy na některý z vyšších stupňů škol (měšťanskou školu či některý typ středních škol). O možnosti vystoupit z obecné školy rozhodoval celý učitelský sbor. Ten hlasoval o každém dítěti zvlášť. Řídil se přitom striktně výnosem MŠANO č. 13.689-Ia (*Konferenční protokol 1934/1948*), který určoval podmínky takového postupu. Například pro postup na měšťanskou školu mohl žák v 5. postupném ročníku obdržet z vyučovacího jazyka či počtů dokonce čtverku (*Konferenční protokol 1934/1948*).

I přes relativní benevolentnost klasifikace pro postup na měšťanskou školu učitelský sbor musel rozhodovat i o případech, kdy žáci jako způsobilí pro vystoupení z obecné školy nebyli uznáni. Tito žáci pak museli v dalším roce opakovat poslední postupný ročník obecné školy.³¹ Žáci vystupovali z obecné školy běžně i po osmi letech, aniž by se dostali na měšťanskou školu (*Školní kronika 1921/1935*).

³⁰ Některé školy pro vybrané žáky organizovaly pobyty ve venkovských krajích. Většinou je ovšem ponechávaly svému prázdninovému osudu a o jejich aktivitu se nezajímaly (viz *Školní kronika 1921/1935*; *Školní kronika 1933/1952*).

³¹ Výjimkou (avšak zdaleka ne častým jevem) nebyl ovšem ani postup na české reformní reálné gymnázium, které se nacházelo v Ústí nad Labem. Dokladem je například i Jiří Šosvald, který se na gymnázium dostal z obecné školy v Krásném Březně, či Arnošt Eichler a František Rutte z české školy z Ústí nad Labem (*Školní kronika 1921/1935*; Šosvald, 1999).

Na úplný závěr pak každý třídní učitel musel sepsat o žácích, kteří odcházeli z obecných škol, osobní list, který byl adresován inspektorátu menšinových škol. Tomu byla adresována i zpráva týkající se revize inventáře školy, jež byla prováděna každý rok (*Konferenční protokol 1934/1948*).

Diskuse

V úvodu tohoto textu zmiňuji, že problematika českých menšinových škol v období první Československé republiky je mnohými odborníky zachycena zejména z hlediska tzv. Metelkova zákona. Pozornost v odborných publikacích je tedy věnována převážně nejdůležitějšímu zákonu, podle kterého tyto školy byly zřizovány a otevřeny. Předchozí řádky ukazují, že menšinové školství ovšem nemusí představovat pouze problematiku tzv. Metelkova zákona, ale i mnohem barvitější témata, která mohou naše povědomí o fungování menšinového školství značně rozšířit.

Záleží vždy na metodologickém uchopení tématu výzkumníkem. Například Kuzmin (1981) ve svém díle zvolil jako hlavní metodu svého výzkumu českých menšinových škol (respektive československého školství v období první republiky) historickou statistiku. Ve vztahu k tématu menšinových škol mimo jiné zcela ojedinělý přístup, kterým autor získal o českém menšinovém školství mnoho zajímavých výsledků statistické povahy. Ty odhalují například to, kolik českých škol se v česko-německém pohraničí první republiky nacházelo, stejně tak jako počet žáků tyto školy navštěvujících apod. Ve svém důsledku jsou ovšem tato data „anonymní“ a neprozrazují nic o fungování, respektive životě jednotlivých škol zahrnutých v těchto statistikách. Metaforou Petera Burka (Burke in Čechura, 1994) lze říct, že Kuzmin nahlíží na tuto problematiku „teleskopem“. Jinak řečeno tzv. makrohistorickou perspektivou.

Obdobně lze přitom v tomto směru chápat například i publikace od Trapla (2003) či Měchýře (1996). Přestože obě práce již ve svém popisu menšinového školství zmiňují i konkrétní místa jejich existence, stejně jako v případě Kuzmina (1981) se ovšem blíže nezabývají specifiky jejich fungování. To umožňuje teprve až „pohled mikroskopem“ (Burke in Čechura, 1994), tedy tzv. mikrohistorická perspektiva.

Neznamená to přitom, že jeden či druhý přístup ke zkoumání stejného tématu je vhodnější nebo významnější. Ba naopak. Mikrohistorický výzkum může plodně doplňovat makrohistorickou rovinu (a vice versa). Obdobně jako makrohistoricky uchopené dějiny Velké francouzské revoluce historika Marca Blocha „vyniknou“ v monumentální dílo teprve až ve spojení s mikrohistoricky zaměřeným dílem na stejné téma Luciena Febvra (Le Goff, 1983).

V souvislosti s tématem této studie se nabízí hned několik pohledů na propojení hlavních výsledků výzkumu s širším makrohistorickým rámcem. Jedním z nich mohou být bezesporu širší školskopolitické otázky a uplatňování některých ustanovení Metelkova zákona v každodenní realitě. V tomto směru se ukazuje, že například cesta od zřízení české menšinové školy k jejímu otevření a faktickému fungování mohla být v některých případech komplikovaná. Ačkoliv česká menšinová škola, pokud vyhověla zákonným podmínkám Metelkova zákona č. 189, o školách národních a soukromých ústavách vyučovacích a vychovávacích (1919), mohla být zřízena takřka ihned, její zákonní zástupci v některých případech měli problém s vyhledáním vhodných prostor pro realizaci výuky. Jinak řečeno, než mohl vůbec proběhnout zápis dětí do takové školy a realizace běžných aktivit, které doprovázejí školní rok, musely být zajištěny vhodné, zákonu odpovídající vyučovací prostory. To, jak naznačují některá data uvedená v této studii, nebylo zdaleka jednoduchou záležitostí, a proto výuka probíhala na některých školách ústeckého okresu i za vědomého porušování předpisů.

V této souvislosti může být překvapivé, že MŠANO tato porušování zákona netrestalo a naopak tolerovalo. Minimálně v případě českých škol ústeckého okresu. Proč tomu tak bylo, lze spatřovat právě v několika širších souvislostech. V první řadě se lze domnívat, že pro MŠANO bylo v prvních letech existence republiky prioritou napravení stavu českého školství z dob Rakouska-Uherska. Koneckonců právě kvůli tomu byl podle některých autorů (např. Kádner, 1931a; Reich, 1995) vytvořen Metelkův zákon. Přestože byl vydáván jako univerzálně platný pro téměř všechny národnosti žijící v Československu, posloužil zejména českému obyvatelstvu při zřizování českých škol v oblastech, kde právě kvůli národnostnímu útlaku Čechů ze strany Němců v předchozím režimu jejich zřízení nebylo možné (srov. Kádner, 1931a; Šimáně, 2010; Trapl, 2003). Jiným důvodem mohla být i obecná politická a socioekonomická situace v prvních poválečných letech Československé republiky. Složitá poválečná situace jednoduše neumožňovala MŠANO, respektive československé vládě, věnovat tolik pozornosti školským otázkám. Priority ležely zejména v oblastech hospodářství a sociální politiky (více viz např. Deyl, 1990; Jakubec, 1999). V této souvislosti nepřekvapuje, že otázka umístění českých škol na Ústecku byla MŠANO řešena až v období stabilizace a zejména v průběhu hospodářské konjunktury ke konci 20. a začátkem 30. let 20. století. Situace v této době dovolovala soustředit svou pozornost i na oblast menšinového školství a jeho problémy.

Uvedený příklad vrhá nové světlo například i na zmiňovaný výzkum Kuzmina (1981). Anonymní statistická data o menšinových školách v Československé republice jsou dokreslena reálnými okolnostmi jejich zřizování. Statistika v tomto směru „ožívá“. Je doplněna pohledem na reálné situace, které fungování škol doprovázely. Mikrohistorický pohled do každodenní

reality v tomto případě může v určité míře korigovat i čtení statistických dat, tedy případné zdání, že zřizování, respektive otevírání těchto škol bylo něco zcela automatického, bezproblémového. V nejkrajnějším případě by bylo možné i uvažovat, zda Kuzmin do svého výzkumu zahrnul všechny opravdu reálně fungující školy (tedy ty, kde probíhala i výuka a další aktivity související s průběhem školního roku), či zároveň i ty, které byly podle zákona „pouze“ zřízeny, ale již nikoliv reálně otevřeny.

Předchozí řádky naznačují i jiný možný pohled na propojení výsledků výzkumu s širšími souvislostmi. Problematiku českých menšinových škol (v případě této studie ve vztahu k ústeckého regionu) si lze jen stěží představit bez propojení s česko-německými vztahy. Ty po vzniku Československé republiky v říjnu roku 1918 nabraly nový směr. Nové poměry totiž určily německému obyvatelstvu v Československé republice na rozdíl od předchozího režimu roli menšiny. To samozřejmě vyvolávalo, respektive prohlubovalo napětí mezi českým a německým obyvatelstvem, které mělo své projevy a dopady i v oblasti školství. Překvapivá proto v této rovině může být skutečnost, že rodiče dětí hlásící se k německé národnosti přihlašovali své potomky do českých škol. Lze se domnívat, že v řadě případů se jednalo o zcela pragmatické rozhodnutí, tak jak to popisuje koneckonců i pamětnice Schellbergerová (2001), která českou školu navštěvovala. Její rodiče v docházce na české škole viděli možnost budoucího uplatnění svého dítěte v československých úřadech, kde dokonalá znalost českého jazyka, jak se domnívali, bude výhodou. Jiným důvodem mohl být fakt, že při otevírání českých škol byly uzavírány i některé německé třídy či dokonce celé školy a „německým“ žákům nezbývalo nic jiného než navštěvovat českou školu, pokud nechtěli navštěvovat německou školu například ve vedlejší obci (více viz např. Umlauf, 1960). Bylo by možné se proto domnívat, že v pozadí tohoto jevu stála i politika MŠANO, které rozhodovalo nejenom o zřizování českých škol, ale samozřejmě i o uzavírání německých tříd, případně celých škol.

Využití mikrohistorického přístupu při zkoumání průběhu školního roku na českých menšinových školách vyvolalo v tomto směru i zcela nové otázky. Například jak mohlo velké procento německých dětí navštěvujících českou menšinovou školu participovat například při školních oslavách narozenin T. G. Masaryka? Jinak řečeno oslavovat stát, s jehož existencí se občané hlásící se k německé národnosti jen těžko ztotožňovali, a to zejména v době vzniku Československé republiky a zejména pak v průběhu 30. let 20. století? Určitou odpovědí může být opět výše zmíněný pragmatismus. V tomto světle by bylo také možné uvažovat, zda mikrohistorický výzkum do určité míry nenarušuje převažující pohled na „konfliktní“ společenství Čechů a Němců. Neukazuje i jinou možnou rovinu tohoto soužití? Příkladem mohou být opět paměti Schellbergerové (2001), která například vzpomíná, jak se v české škole cítila „nešťastně“ a chodila kvůli tomu „za školu“. Nicméně jako důvod

své nechuti navštěvovat školu, jak by se dalo očekávat, neuvádí národnostní antipatie k Čechům, ale prostou skutečnost – nerozuměla výkladu látky v českém jazyce, nudila se. Na druhou stranu, výše zmiňované uzavírání německých tříd a škol v ústeckém okrese naznačuje, že zodpovězení této otázky bude mnohem složitější a neobejde se bez dalšího výzkumu a relevantních pramenů, které v případě problematiky českých škol ústeckého okresu bohužel chybí.

V této rovině tak lze obecně konstatovat, že mikrohistorický výzkum sice poskytuje nový pohled na problematiku českého menšinového školství, nicméně se nelze domnívat, že umožní, či dokonce usnadní nalézt odpověď na všechny položené otázky. Stejně jako u jiných historických výzkumů je tento přístup limitován dochovanými prameny a informacemi, které jsou v nich obsaženy. „Jiné čtení pramenů“, jak popisují např. Lenderová, Jiránek a Macková (2010), sice dovoluje proniknout do každodenní reality těchto škol, poznat zkoumanou problematiku z jiného úhlu pohledu, vyvolat řadu nových otázek, ale zároveň některé z těchto otázek prozatím nechat obestřeny mlhami. Jinak řečeno, stát se případně výzvou pro další bádání.

Závěr

Použití přístupu dějin každodennosti, tedy mikrohistorického pohledu, umožnilo proniknout přímo do života menšinových škol a v případě tohoto textu odhalit dosud nikde nezachycenou problematiku průběhu školního roku na českých obecných menšinových školách. Příspěvek se soustředí z důvodu nutného geografického zúžení tématu pouze na školy, které byly součástí prvorepublikového politického okresu Ústí nad Labem. Výsledky proto nelze generalizovat. Dá se ovšem usuzovat, že podobná realita mohla panovat i na školách v jiných česko-německých jazykově smíšených oblastech bývalého československého státu. Lze předpokládat, že i na těchto školách probíhal před začátkem školního roku zápis dětí do škol prostřednictvím stručně napsané „příhlášky“ někým z rodičů, a stejně tak že každá škola připravovala svůj rozvrh na další rok v průběhu letních prázdnin, či že se do těchto škol přihlašovaly i děti z německých rodin. Odlišné ovšem mohou být detaily a z toho i vyplývající jednání hlavních aktérů školního života, a to nejen v případě začátku školního roku, ale i během celého jeho průběhu.

Školu lze v tomto případě chápat jako kulisy divadelního „dramatu“, jehož hlavní děj je do určité míry předvídatelný – má svá pravidla, ale o jeho zápletkách nemá divák absolutní ponětí. Předchozí text nejenže odhaluje tyto kulisy, ale i pravidla hlavního děje, tedy průběhu školního roku. Zároveň odkrývá i některé dosud neznámé „zápletky“ v podobě konkrétního jednání učitelů, žáků, ale i jejich rodičů a dalších v různých situacích, který školní rok

s sebou přinášel. V této souvislosti se nabízí otázka, jaký byl asi obsah těchto „zápletek“ i v jiných jazykově smíšených oblastech Československé republiky (např. v sousedním teplickém či děčínském okrese). Případně jaká panovala realita ve stejné době v čistě českých jazykově homogenních částech Československa nebo na německých menšinových školách. Lze se dále ptát i na to, zda neexistovaly dokonce i rozdíly v „kulisách a pravidlech tohoto divadelního dramatu“. Tyto otázky jsou doposud nezodpovězené. Jejich zodpovězení by přitom ozřejmilo nejenom fungování těchto škol v obecné rovině, ale mohlo přispět k pochopení širších souvislostí školské politiky v období Československé republiky či přispět i ke stále živě diskutované problematice česko-německých vztahů.

Bibliografie

Archivní prameny

- Katalog 1. třídy 1918/1919: Obecná škola v Krásném Březně.* (č. inv. 68, č. evid. 68, č. lok. 2798). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Katalog a třídní kniha 1934/35: Obecná škola v Zálezlech.* (sg. OA/IV–10/2, poř. č. 423). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Konferenční protokol 1916–1919: Česká obecná škola v Ústí nad Labem – Krásném Březně.* (č. inv. 183, č. evid. 126, č. lok. 2855). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Konferenční protokol 1919–1924: Česká obecná škola v Ústí nad Labem – Krásném Březně.* (č. inv. 184, č. evid. 127, č. lok. 2856). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Konferenční protokol 1934/1948: Česká státní škola v Ústí nad Labem – Předlicích.* (č. inv. 24, č. evid. 24, č. lok. 2884). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Kronika školní: Občanská škola v Chabařovicích.* (n. d.) (sg. OA/IV – 17/1, kart. 612). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Matriky českých škol 1927–1938, B–M: Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem.* (inv. č. 3, kart. 1). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Matriky českých škol 1927–1938, O–Z. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem.* (inv. č. 3, kart. 2). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, O–V: Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem.* (inv. č. 4, kart. 4). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Pamětní kniha založená n příležitosti položení základního kamene ke stavbě nové české školy 1936–1938: Obecná škola ve Velkém Březně.* (sg. OA/IV–45/4, kart. 1554). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Pobřeb dětí utonulých při výletu.* (n. d.). Fond č. 371, I. díl (inv. č. 971, sg. 17M, č. kart. 373). Praha: Národní archiv.
- Pojem „menšinová“ škola.* (n. d.). Fond č. 371: Ministerstvo školství 1918–1949, I. díl, Pojem a rezoluce českých menšinových škol v ČSR (inv. č. 971, sg. 17Ma, č. kart. 373). Praha: Národní archiv.
- Programy relaxací škol. rozhlasu v období 1930/31. Záležitosti školského rozhlasu.* Fond č. 371, I. díl (inv. č. 1253, sg. 43 + Školský rozhlas, č. kart. 745). Praha: Národní archiv.

- Schulchronik 1887/1938: V. obecná škola chlapecká v Ústí nad Labem – Krásné Březno.* (č. inv. 343, č. evid. 295, č. lok. 1594). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Schulchronik 1898–1925: Obecná škola chlapecká v Ústí nad Labem – Trmice.* (č. inv. 1, č. evid. 1, č. lok. 1915). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Schulchronik 1919–1931: Obecná a měšťanská škola v Ústí nad Labem.* (č. inv. 413, č. evid. 376, č. lok. 981). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1919–1933: Obecná škola v Neštémicích.* (sg. OA/IV–26/7, kart. 1179). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1920–1938: Obecná škola v Roudníkách.* (sg. OA/IV–31/23, kart. 1321). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1921/1935: Obecná státní smíšená škola s vyučovacím jazykem československým v Ústí nad Labem.* (č. inv. 156). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1925–1938: Obecná škola ve Varvažově.* (sg. OA/IV–42/1, kart. 1521). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1928–1938: Obecná škola v Zálezlech.* (sg. OA/IV–10/5, poř. č. 426). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika 1933/1952: Česká státní škola v Ústí nad Labem – Předlice.* (č. inv. 25, č. evid. 25, č. lok. 2885). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Školní kronika české obecné školy, později národní školy 1920–1938 a 1945–1957: Obecná škola v Řehlovičích.* (sg. OA/IV–32/1, poř. č. 1322). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Tisá – zřízení české menšinové školy.* (inv. č. 2, kart. 1). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Třídní katalog I. třídy 1918/19: Česká obecná škola v Ústí nad Labem v Krásném Březně.* (č. inv. 68, č. evid. 68, č. lok. 2798). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Třídní kniha I. třídy 1923/24: Obecná škola ve Vyklíčích.* (sg. OA/IV–53/14, poř. č. 2085). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Výnosy 1927–1938: Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem.* (inv. č. 1, kart. 1). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Zápisy z konferencí 1922–1933: Obecná škola v Neštémicích.* (sg. OA/IV–26/1, poř. č. 796). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Zápisy ze schůzí českého místního školního výboru 1932–1936: Místní školní rada ve Velkém Březně.* (sg. OA/IV–46/1, poř. č. 1556). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.
- Zásobník školních potřeb 1933–1938: Obecná škola v Dubicích.* (sg. OA/IV–11/6, poř. č. 432). Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem.

Legislativní normy

- Zákon č. 62, o pravidlech vyučování ve školách obecných. (1869). In *Překlad zákoníka říšského vydaný pro království české* (s. 176–189). Praha: Místodržitelská tiskárna.
- Zákon č. 189, o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 263–264). Praha: Státní tiskárna.
- Verordnung des Ministers.* (1869). Dostupný z <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1868&page=315&size=45>

Paměti

- Goldbach, W. (1998). *Siertsch/Borschim: Zwei böhmischer Dörfer: Ihr Werden, ihre Kirche, ihre Schule, ihre Menschen, die Vertreibung ihrer deutschen Bewohner*. Ockenfels: Selbstverlag.
- Schellberger, E. G. (2001). *Kindheit und Jugend in Deutsch-Böhmen: Erinnerungen an diese Zeit 1919–1946*. Öhningen-Schienen: E. Schellberger.
- Simm, H. (1930). *Die deutsche Schule in der Tschechoslowakei: Eine Kritik des Schulvoranschlages 1930 – ein dringlicher Appell nach nationaler Selbstverwaltung im Schulwesen*. Simm: Jablonec nad Nisou.
- Simm, H. (1968). *Um Schule, Scholle, Arbeitsplatz. Erinnerungen eines sudetendeutschen Parlamentaries*. Oberfranken: Sudetendeutschen Landsmannschaft.
- Šosvald, J. (1999). *Jó tenkrát v Ústí*. Ústí nad Labem: Albis International.
- Tippelt, A. (1969). *Die deutschen Schulen und ihre Lehrer zwischen Königreichwald und Schwütschin*. Tippelt: Königshof.

Literatura

- Brooks, J. F., DeCorse, C. R. N., & Walton, J. (2008). *Small worlds: Method, meaning, & narrative in microhistory*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Čechura, J. (1994). Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí? *Dějiny a současnost*, 1(16), 2–5.
- Deyl, Z. (1990). Z novějšího výzkumu státní činnosti v sociální oblasti 1918–1924. In *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky 1918–1923* (s. 122–168). Praha: Historický ústav ČSAV.
- Disman, M. (2011). *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Eckert, A., & Jones, A. (2002). Historical writing about everyday life. *Journal of African Cultural Studies*, 1(15), 5–16.
- Gebel, R. (2018). „Domů do říše“: Konrád Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945). Praha: Argo.
- Ginzburg, C. (1993). Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiss. *Historische Antropologie*, 1(2), 169–192.
- Hanzal, J. (1999). Občan a stát – proměny myšlení. In J. Valenta, E. Voráček, & J. Harna, *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě* (s. 148–151). Praha: Historický ústav AV ČR.
- Horák, P. (2014). Dějiny každodennosti. In J. Čechurová & J. Randák (Eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin* (s. 699–712). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hroch, M. (1985). *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN.
- Chlup, O., Kubálek, J., & Uher, J. (1938). *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Novina.
- Jakubec, I. (1999). Československý průmysl a racionalizace 1918–1938. In J. Valenta, E. Voráček, & J. Harna, *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě* (s. 319–327). Praha: Historický ústav AV ČR.
- Kádner, O. (1931a). Školství v republice Československé. In V. Dědina (Ed.), *Československá vlastivěda: Osvěta* (s. 7–222). Praha: Sfinx.
- Kádner, O. (1931b). *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha: Bohumil Janda.
- Kárník, Z. (2002). *České země v éře první republiky (1918–1938): Československo a české země v krizi a obroženi (1930–1935)*. Praha: Libri.

- Kasper, T. (2006). Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918–1933. In T. Kasper & D. Kasperová (Eds.), *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu: Pohledy na školství a vědu* (s. 27–44). Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Kasper, T. (2007). *Výchova, či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*. Praha: Karolinum.
- Kasper, T., Kasperová, D., & Pánková, M. (2018). „Národní“ školství za první Československé republiky. Praha: Academia.
- Keil, T. (1967). *Die deutsche Schule in den Sudetenländern. Form und Inhalt des Bildungswesens*. München: Verlag Robert Lerche.
- Kopáč, J. (1971). *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: UJEP.
- Kučerová, S. (2012). *Proměny územní struktury základního školství v Česku*. Praha: Česká geografická společnost.
- Kuzmin, M. N. (1981). *Vývoj školství a vzdělávání v Československu*. Praha: Academia.
- Le Goff, J. (1983). Later history. *Past and Present*, 100(3), 14–28.
- Lenderová, M., Jiránek, T., & Macková, M. (2010). *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha: Univerzita Karlova.
- Medick, H. (2001). Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mikro-Historie. *Historische Anthropologie*, 9(1), 78–92.
- Měchýř, J. (1996). České menšinové školství v Čechách 1867–1914. In Z. Kárník (Ed.), *Sborník k problematice multietnicity: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918* (s. 67–84). Praha: Univerzita Karlova.
- Moran, J. (2004). History, memory and the everyday. *Rethinking History*, 1(8), 51–68.
- Reich, A. (1995). Das tschechoslowakische Bildungswesen vor dem Hintergrund des deutsch-tschechischen Nationalitätenproblems. Bohemia. *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Böhmischen Länder*, 36(1), 19–38.
- Sharp, J. (1991). History from Below. In P. Burke (Ed.), *New perspectives on historical writing* (s. 25–41). Cambridge: Polity Press.
- Somr, M. (1983). *Dějiny školy a pedagogiky*. České Budějovice: Pedagogická fakulta.
- Somr, M. (1987). *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: SPN.
- Stone, L. (1979). The revival of narrative: Reflections on a new old history. *Past and Present*, 85(4), 3–24.
- Szijártó, I. (2002). Four arguments for microhistory. *Rethinking History*, 2(6), 209–215.
- Šimáně, M. (2010). K problematice zřizování českých menšinových obecných škol na Ústecku v letech 1867–1918. *E-Pedagogium*, 10(4), 83–92.
- Šimáně, M. (2014). Učitelé českých menšinových škol pohledem dějin každodennosti. *Studia paedagogica*, 19(3), 89–122.
- Štverák, V. (1983). *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN.
- Trapl, M. (2003). České menšinové školství v letech 1918–1938. In O. Šrajerová (Ed.), *České národní aktivity v pobraničních oblastech první Československé republiky* (s. 109–117). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého.
- Umlauf, F. J. (1960). *Geschichte der deutschen Stadt-Aussig*. Bayreuth: Hilfsverein Aussig.
- Váňa, J. (1961). *Dějiny pedagogiky*. Praha: SPN.
- Váňová, R. (1986). *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: SPN.
- Walterová, E. (2004). *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. Brno: Paido.

- Zahra, T. (2008). *Kidnapped souls: National indifference and the battle for children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. New York: Cornell University Press.
- Zounek, J., & Šimáně, M. (2014). *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství: Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Zounek, J., Knotová, D., & Šimáně, M. (2015). Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: K metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu. *Studia paedagogica*, 20(3), 89–112.
- Zounek, J., Šimáně, M., & Knotová, D. (2017). *Normální život v nenormální době. Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Praha: Wolters Kluwer.
- Zwettler, O., Vaculík, J., & Čapka, F. (1996). *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita.

Kontakt na autora

Michal Šimáně

Oddělení sociálních věd, Institut celoživotního vzdělávání, Mendelova univerzita v Brně

E-mail: simane@mendelu.cz

Corresponding author

Michal Šimáně

Department of Social Sciences, Institute of Lifelong Learning, Mendel University in Brno

E-mail: simane@mendelu.cz